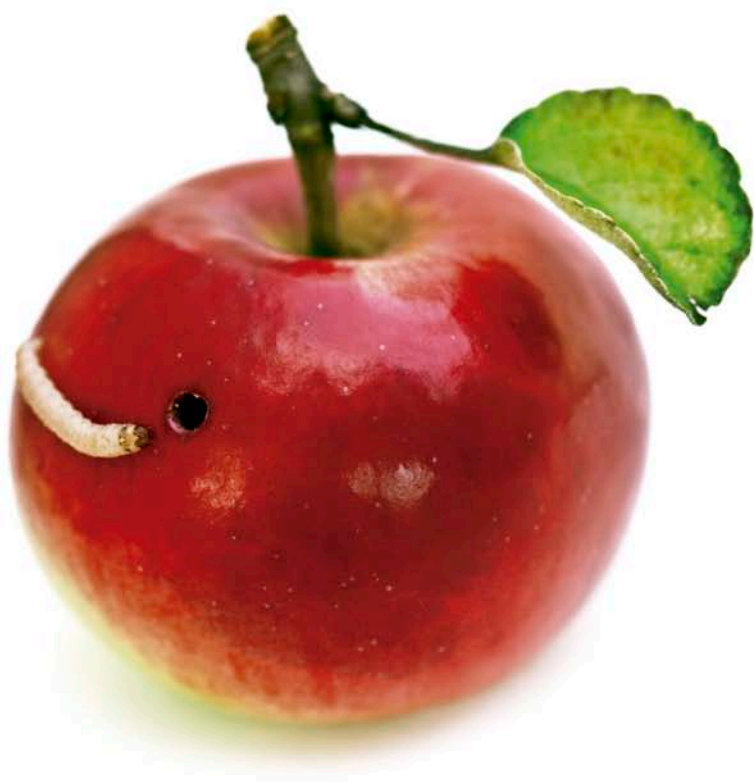


Joan Ridaó

CONTRA LA CORRUPCIÓ

Una reflexió sobre el conflicte
entre l'ètica i el poder



© Joan Ridaó 2013

© Shutterstock, per la imatge de portada

© 9 Grup Editorial, per l'edició
Angle Editorial
Muntaner, 200, àtic 8a
08036 Barcelona
T. 93 363 08 23 / F. 93 363 08 24
www.angleeditorial.com
angle@angleeditorial.com

Primera edició: octubre de 2013
ISBN: 978-84-15695-45-5
Dipòsit legal: B. 23427-2013
Imprès a Romanyà Valls, SA

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre,
ni la seva incorporació a un sistema informàtic,
ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà,
sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes,
sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Joan Ridaó

CONTRA LA CORRUPCIÓ

Una reflexió sobre el conflicte entre l'ètica i el poder

 **Angle Editorial**

Taula

Introducció 11

1. La corrupció banal 19

2. La cleptocràcia «nostra» 29

3. La corrupció porta cua 43

4. Geografia o condició humana? 61

5. Corrupció i neoliberalisme 75

6. La mare de totes les corrupcions: el finançament dels partits polítics 85

7. Un intent de teoritzar la corrupció i les seves formes 99

8. La percepció social: de la indiferència a la desafecció política 115

9. La justícia VIP 127

10. Es pot eliminar la corrupció? 139

Epíleg 157

Bibliografia essencial 161

INTRODUCCIÓ

La política és la forma imprescindible de dirigir o ordenar les relacions socials i evitar els conflictes en una societat on, com en qualsevol país, però també en qualsevol club de futbol, empresa o comunitat de veïns, abunden les desigualtats. Ja fa temps, però, que quan ens referim als qui professen la política com a activitat principal (governants, partits, sindicats, etc.), acostumen a proliferar les referències en to pejoratiu o recelós i la visió de la política com a sinònim de divisió, engany, favoritisme i manipulació, fins al punt que restar-ne al marge o apartat és considerat un autèntic valor. Polititzar una decisió o prendre-la per raons polítiques és considerat un anatema, almenys públicament.

Aquest judici entre negatiu i punitiu ha fet un pas més. En els darrers temps, la desconfiança ha augmentat tant que hem arribat a conviure amb un sentiment insòlit de frustració col·lectiva, i fins i tot d'ira i rebuig frontal cap a la política i els polítics. La crisi econòmica, les disputes partidistes i la corrupció ocupen gairebé el 50% de les notícies dels diaris, la qual cosa explica, en gran mesura, la creixent percepció pessimista sobre l'honestedat i eficàcia dels polítics.¹ És

1. Dades extretes d'un estudi elaborat pel Centre d'Investigacions Sociològiques sobre l'agenda mediàtica i l'agenda pública (2005-2008) que

en aquest sentit que sentim —com un *mantra* que es va repetint— que vivim immersos en un procés d'«empobriment democràtic», en una democràcia de «baixa intensitat» caracteritzada pel divorci inexorable entra la ciutadania i els polítics i per la crisi generalitzada de credibilitat de les institucions i de la política en general. La sensació més estesa entre la gent és que la política és més que mai l'«art» de l'engany, de servir l'interès particular, d'adular els poderosos i d'extorquir els que no ho són tant.

Òbviament, hi ha molts factors i molt heterogenis que han intervingut perquè aquesta malaurada i exagerada percepció sigui així. És evident que hi juga en contra el desànim provocat per l'aguda crisi econòmica actual, motivada per l'afany liberalitzador salvatge i per la desregulació que ens va portar durant dècades el fracassat model econòmic neoliberal. Com ha afirmat encertadament el Premi Nobel d'Economia Joseph E. Stiglitz, l'economia d'aquells anys fou «un còctel adulterat: tres quartes parts de mentida i una quarta part d'avidesa». No en va, ha calgut arribar a la dolorosa situació actual, novament amb cues a les oficines de l'atur, i amb milions de persones amb dificultats per arribar a final de mes, perquè molta gent que mostrava indulgència, o simplement girava la vista cap a una altra banda, hagi pres consciència i fins i tot s'hagi situat al capdavant de la «revolta».

Tampoc podem deixar de banda altres factors associats, ja no a la mala gestió política, sinó al reduccionisme pueril i fins i tot a l'esbiaixament amb què arriba a la ciutadania la informació sobre l'activitat política i les decisions dels

presta especial atenció a la presència de casos de corrupció als titulars dels diaris més importants de l'Estat.

governos. Aquesta és, per descomptat, una responsabilitat compartida entre periodistes i polítics. Però no ens equivoquem. En la dificultat de transmetre la tasca política, la mediocritat i la mala preparació tècnica i dialèctica de bona part de la mal anomenada classe política² hi té un paper destacat. Però més enllà d'aquest aspecte, cal posar de relleu l'actitud de molts polítics que evidencien una pèrdua paorosa i progressiva d'ideals, exhibeixen un burocratisme que fa ferredat i cultiven obscenament el culte a la personalitat i un individualisme en la gestió que tendeix a minvar la tradicional acció col·lectiva dels anys 1970 o 1980. Això és el que ha esclerotitzat la manera de fer política i que la deixa en ple segle XXI ancorada en formes més aviat clàssiques i obsoletes d'organització, allunyada de les noves vies de participació democràtica que avui s'expressen o canalitzen millor a través d'ONG o, més recentment, a través de moviments informals i no reglats com el Moviment 15M.

Així doncs, ens resentim de la desaparició d'una base ideològica i tècnica i de l'excessiva influència dels mitjans de comunicació de masses. Però la millor explicació a l'enuig actual es troba, al meu entendre, en la corrupció política. Segurament són els reiterats episodis de corrupció els que han colpit més fort l'ànim de l'opinió pública i provocat major desengany, i han donat lloc al fenomen de la desafecció política que ataca els fonaments mateixos de la democràcia. Així, per la seva capacitat d'afeblir i, portada a l'extrem,

2. Terme encunyat per un dels precursors de la teoria de les elits, Gaetano Mosca, segons la qual l'elit és una classe social política organitzada, fet que la fa destacar de les masses. Aquesta mateixa classe monopolitza el poder polític i controla l'accés a l'elit de manera burocràtica. Encara que canviï el sistema polític, l'elit dominant segueix existint.

de destruir l'estat de dret, podem dir que la corrupció és un autèntic «càncer» social.

Des de finals dels anys 1980, moltes societats democràtiques han assistit a l'aparició d'escàndols polítics, sovint basats en la revelació de casos de corrupció. No és un fenomen nou, doncs. Tant és així que sovint s'ha denominat aquest període com el d'«els anys de la corrupció». Estats tan diversos com Grècia, Itàlia, França, Mèxic, el Japó, els Estats Units, l'Índia, Alemanya o Espanya han ofert exemples periòdics d'escàndols d'aquesta naturalesa al centre de la vida pública.³ Què ha passat perquè actualment s'exacerbin els ànims? No podem ignorar que els casos més colpidors apareguts darrerament a prop nostre —com el cas Bárcenas o el Millet— tenen el seu origen en l'època de l'«exuberància irracional», com l'ha qualificada el qui fou president de la Reserva Federal nord-americana, Alan Greenspan. És l'etapa de la bombolla immobiliària i de la impunitat forjada durant els anys de bonança econòmica, els «feliços anys noranta», el mateix període, per cert, en què molts banquers van arruïnar les seves entitats i van obligar el sofert contribuent a consolidar els seus comptes amb milers de milions de l'erari públic, després de rebre, això sí, astronòmiques i vergonyants indemnitzacions. La diferència amb «els anys de la corrupció» és, com tindrem ocasió d'analitzar, en com la crisi econòmica ha actuat com un veritable catalitzador del malestar social, ha sublimat l'emprenyament col·lectiu i ha fet aflorar moltes conductes ignotes fins al moment, de la mateixa manera que ha evidenciat les mancances dels nostres governants.

3. En el nostre cas, les dades objectives existents sobre corrupció són clarament millorables, com detallem en capítols posteriors, especialment el 8.

Ara ens adonem que la corrupció flota en el seu propi líquid amniòtic: el d'una cultura social forjada en les darreres dècades que ha convertit el diner en el principal patró de comportament. Tanta contumàcia a delinquir per part d'alguns, i la gravetat d'alguns episodis, ha contribuït a estendre una espècie de fatalisme ètic, la sensació irremissible que no hi ha un pam de net. Com plantegen algunes hipòtesis temptatives, entre elles la de solvents estudis recents com el dels politòlegs Fernando Jiménez i Manuel Villoria, vivim immersos en un «cercle viciós de desconfiança que es retroalimenta; un cercle en virtut del qual la lluita contra la corrupció genera notícies de detencions de polítics que, a la vegada, provoquen la percepció d'una major corrupció i, amb això, es reforcen variables clau de la nostra tradicional desafecció institucional i allunyament polític, les quals, a la vegada, podrien afavorir el desenvolupament de la corrupció».⁴ Tot això explica la insofrible sensació que pateixen els ciutadans davant de tants privilegis vergonyosos.

Ara bé, com també tindrem ocasió d'analitzar, corrupció no només és robar o enriquir-se privativament de forma il·lícita, amb càrrec a la cosa pública, en perjudici de l'interès general. També és força dubtós, per dir-ho així, el tracte de favor embolicat en una aura d'aparent legalitat en forma d'indults urgents a banquers i expolítics; les complicitats municipals amb l'empresari del Madrid Arena, o l'accelerat, tot i ser legal, tercer grau concedit al militant del PP Ángel Carronero o als expresidents de Ferrocarrils de la Generalitat. Descendent en l'escala de gravetat, a aquests afers n'hi podríem afegir d'altres menys greus, però no per

4. Fernando Jiménez i Manuel Villoria, «La corrupción en España (2004-2010): datos, percepción y efectos».

això exempts de retrets: la síndrome de la classe preferent o l'enquistada i frustrant mediocràcia instal·lada en determinats nivells de responsabilitat administrativa, que afavoreix la inèpcia administrativa. Que consti que no es tracta d'una llista atapeïda per aclaparar el lector. Només pretenc donar relleu a l'àmplia casuística que presenta el fenomen i, per descomptat, sóc conscient de la dificultat d'eradicar-lo.

De cara al futur, la principal lliçó que n'hem de treure, com seguidament veurem, és que hi ha tres causes principals que intervenen en l'extensió de la corrupció: la primera és la pèrdua d'ètica, i en particular de l'ètica del servei públic; la segona, que hi ha massa diner pel mig, i la tercera, que el cost de la política s'ha tornat excessiu, oneros, i en gran mesura està fora de control, com demostra l'autèntica «borratxera» propagandística en què s'han convertit, per exemple, les campanyes electorals.

A mesura que es debilita l'ètica, les temptacions augmenten. Les oportunitats de suborn i extorsió són gairebé infinites.

Precisament per això, pretendre eliminar la corrupció de forma absoluta és un ideal impossible. Siguem sincers. La imperfecció de la moralitat pública és consubstancial a la pròpia naturalesa humana, així com el seu control i fiscalització total. Tot i això, cal celebrar que tota aquesta immundícia vagi aflorant gràcies a la tasca d'alguns jutges i mitjans de comunicació, que, malgrat les seves lògiques servituds, de vegades no vacil·len a desenterrar tanta misèria. La rellevància que per al món del dret comença a tenir el fenomen de la corrupció ha començat a posar-se en relleu en la doctrina jurídica dels darrers anys i en les primeres iniciatives normatives dirigides a la seva prevenció, especialment senyals projectes i proposicions de llei de transparència, accés a

la informació pública i bon govern tant al Congrés dels Diputats com al Parlament de Catalunya.

Per això podem dir que, encara que sigui a batzegades, el sistema funciona. Això és rellevant, vistes les tèbies i vergonyoses reaccions d'alguns partits polítics davant de tants excessos. O pitjor encara, el tractament desigual i el bast cinisme exhibit per alguns polítics que no només no volen donar cap explicació convincent, sinó que es neguen a investigar els casos que els afecten i a depurar responsabilitats. Siguem realistes, la corrupció no desapareixerà mai. Però es pot tornar més suportable, en el sentit que el sistema sigui més transparent, estigui més controlat i depuri les responsabilitats a través d'una justícia que funcioni de forma diligent. Fem vots perquè així sigui.

1. LA CORRUPCIÓ BANAL

Com sosté el catedràtic de Dret Alejandro Nieto en l'imprescindible i ja clàssic *El desgobierno de lo público*, en els inicis del segle XXI la globalització i les noves tecnologies han reduït notablement el marge d'actuació dels governs. Una pèrdua de poder que ha anat acompanyada d'un progressiu abandó dels objectius socials de l'estat del benestar, que tenen el seu origen en el consens sorgit de la Segona Guerra Mundial.

En aquest context, l'estat ha quedat postergat, literalment segrestat, per la denominada partitocràcia, però, sobretot, per una oligarquia política i econòmica molt més poderosa que el poder polític *stricto sensu*. La política s'ha convertit en un «negoci» i els partits han passat a competir en un autèntic «mercat» més mogut pel lucre personal que per l'interès general. Tot plegat acompanyat sovint de la corrupció més descarnada. El que és públic, doncs, s'ha dissolt en una gestió privada desgovernada dels interessos socials i col·lectius molt rendible per als seus responsables.

La corrupció és una xacra i desacredita les institucions. Constitueix una autèntica vexació per al conjunt de la ciutadania, que se sent estafada pels seus «legítims» representants. En coherència, les enquestes demostren com, malauradament, la ciutadania considera que «tots els polítics són iguals». Les imatges de polítics a les portes de la presó o dels

tribunals tenyeixen tota la política amb una poderosa i allargada ombra de sospita i de desconfiança total. La sensació és que uns polítics rere els altres es van «alternant», com si es tractés de l'època de la Restauració, a l'hora de perpetrar els més nefastos i vulgars actes de lladronici. La política és vista com un grotesc teatre de guinyol on es van succeint tot tipus d'estratagemes ordides per una casta de privilegiats que només miren d'enriquir-se a costa d'allò públic i que, quan són enxampats, ni es penedeixen ni afronten les seves responsabilitats. I no només això, sinó que, en la majoria de casos, en surten indemnes, són indultats o són beneficiaris d'un sobtat i immerescut tercer grau penitenciari.

És clar que la qüestió és molt més complexa que aquesta imatge un xic tosca i estereotipada. No es pot dir que «no hi ha un pam de net» ni que «tots els polítics són iguals». Però, igualment, no es pot negar l'evidència ni amagar-la sota la catifa. Com diu el refrany gallec, no crec en les *meigues* però d'haver-n'hi, n'hi ha. Ara bé, és cert que no tots els polítics són iguals, i és veritat que tots són uns corruptes, però n'hi ha molts que contribueixen a fer que la ciutadania percebi aquesta injusta generalització. Només cal veure l'actitud refractària d'alguns que malden cínicament per minimitzar els danys i evitar l'erosió de la seva imatge o del seu partit, donant explicacions peregrines, risibles o fins i tot demagògiques, consagrats a negar en públic les pràctiques irregulars, tractant els ciutadans de menors d'edat, en lloc d'aclarir els fets i dilucidar les oportunes responsabilitats. Alguns corruptes i els seus encobridors persisteixen en aquesta actitud negacionista quan la pura negació dels fets topa amb les evidències més palmàries. Així, la llei de l'*omertà* que impera sobretot en la gran política, els portaveus mentiders i orgànics de la negació sistemàtica, els comportaments amorals,

la conversió de la política en simple potinèria, la resistència a canviar les regles del joc en nom d'un interès superior que és el manteniment en el poder, i sobretot les relacions del poder i el diner fan tant mal com la corrupció mateixa. I així no hi ha manera de sortir d'aquest bucle tan pernicios.

En molts casos, els fets denunciats tindran la qualificació penal que els jutges decideixin en el seu dia. Però des del punt de vista polític i ètic ja han estat jutjats i condemnats de forma irremissible. Per això, avui en dia per a molta gent aquesta situació demana rebel·lar-se a l'estil de la primavera àrab o iniciar un procés neoconstituent a les institucions. Potser per aquest motiu, contra l'atonía dels darrers anys, han anat emergint arreu diferents moviments de tot signe contra la corrupció, o simplement a favor de la transparència i d'una major participació democràtica. Una dinàmica global que afecta tant règims autocràtics com democràcies liberals i pluralistes com l'espanyola, la catalana, la grega o la italiana, si bé aquestes dues últimes han donat com a fruits un neofeixisme o un nihilisme populista molt inquietant. Aquests fenòmens, com el Moviment 15M espanyol o l'autodenominat Procés Constituent a Catalunya, han omplert les places i els carrers mentre es buidaven les urnes. A tot el món moviments similars han despertat milions de consciències com no havia passat des del Maig francès. Només cal veure el sobtat èxit de vendes d'un pamflet, en el millor sentit de la paraula, com el d'Stéphane Hessel.⁵

Ara bé, experiències com la grega o la italiana no deixen de ser molt preocupants. El país transalpí ens donà, no fa tants anys, una bona mostra de com no es resolen aquests tipus de problemes. L'escàndol denominat Tangentopoli

5. Stéphane Hessel, *Indigneu-vos!*.

—que va provocar la desaparició per implosió de tot el sistema de partits vigent des del final de la Segona Guerra Mundial— en lloc de provocar una metamorfosi higiènica va prendre la forma d'un populisme de dretes, encapçalat per un personatge grotesc com Silvio Berlusconi, sota l'ègida del qual l'admirada Itàlia ha experimentat un progressiu i insòlit procés d'empobriment econòmic i ètic.

Amb tot, per molta gent la situació encara sembla requerir bones dosis de resignació, ja sigui perquè veuen la corrupció com quelcom totalment inevitable, o fins i tot, en algun cas, perquè s'espera veure caure alguna engruna de la taula del banquet dels poderosos. Parafrasejant Al Capone, aquests últims podrien arribar a exclamar alguna cosa com «no entenc com les persones trien el camí del crim quan hi ha tantes maneres legals de ser deshonest». N'hi ha molts que pensen, per desgràcia, que la corrupció i la intriga es cultiven en la política amb tanta naturalitat com si es tractés d'una innata pulsio immoral, consubstancial a la condició política. És la banalitat rutinària de la corrupció, la banalitat d'una modalitat més del mal. Un concepte que, salvant les distàncies, recorda molt el que teoritzà, no sense polèmica, Hannah Arendt sobre el nazisme arran del judici a Jerusalem d'Adolf Eichmann, responsable del transport de deportats de la «solució final».⁶ Els múltiples escàndols de corrupció que s'han conegut a l'Estat espanyol han contribuït a generar indignació, però també un fatalisme que, a la seva manera, ha propiciat o ajudat que encara no hi hagi respostes institucionals eficaces que desincentivin suficientment la corrupció. Tot això no ha fet més que generar, sense voler-ho, una estructura social potser no favorable però

6. Hannah Arendt, *Eichmann en Jerusalem*.

sí més laxa o comprensiva envers la corrupció, que tendeix a la inhibició política i l'abstenció electoral.

Com afirmava la mateixa Arendt, la consciència es pot adormir, però la realitat dels crims i de la seva participació en aquests, tot i que sigui a distància, des del despatx, es fa palesa en l'intent d'amagar totes les proves, de destruir la memòria dels crims. En un discurs imaginari davant d'un tribunal que havia de jutjar-la per crims contra la humanitat —que recorda els discursos de les lleis dels diàlegs socràtics de Plató—,⁷ la politòloga alemanya d'origen jueu considerarà que la banalitat del mal no eximeix de responsabilitat i no té disculpa pel fet que un altre hagués pogut desenvolupar la feina d'Eichmann en l'engranatge de la mort.

Precisament, aquest va ser un dels arguments de la defensa d'Eichmann, que va posar així sobre la taula la relació entre la banalitat del mal, la burocràcia i la responsabilitat.

Arendt demostrà una extraordinària lucidesa en replicar aquesta tesi, especialment en tres punts. En primer lloc, el fet de ser una roda, sigui petita o sigui gran, dins de la maquinària no eximeix de culpa. En cas contrari seria com si un criminal s'excusés amb les estadístiques de crims. Per tant, ocupar un lloc o un altre no eximeix de cap responsabilitat. En segon terme, la possibilitat que «nosaltres també ho haguéssim fet» en cas de trobar-nos en les mateixes circumstàncies tampoc és excusa, perquè, de fet, no només no tots hi van participar, sinó que molts es van negar a fer-ho. Finalment, malgrat ser una situació insòlita en la història, molts van jutjar Eichmann segons el seu sentit del bé i del mal. És a dir, sense necessitat de justificació per a la moral.

7. Plató, *Apologia de Sòcrates; Critó; Eutifró; Protàgores*.